

ВИДАТНІ ПОСТАТІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИОГРАФІЧНОГО ДИСКУРСУ

УДК 94 (477)

Володимир Окаринський

“ІОАНН З ТАРНОВА” – ЯН АМОР ІІ ТАРНОВСЬКИЙ (1488–1561), ГРАФ, ВЕЛИКИЙ КОРОННИЙ ГЕТЬМАН, ВОЄВОДА РУСЬКИЙ, ЗАСНОВНИК МІСТА ТЕРНОПОЛЯ, ЯК РЕНЕСАНСНА ЛЮДИНА В КОНТЕКСТІ ДОБИ

У статті висвітлено роль графа, великого коронного гетьмана, воєводи руського, засновника міста Тернополя Яна Амора ІІ Тарновського – “Іоанна з Тарнова” (1488–1561) суспільно-політичному, військовому, релігійному та культурно-мистецькому житті України і Польщі періоду Ренесансу.

Ключові слова: Іоанн з Тарнова, Ян Амор ІІ Тарновський, великий коронний гетьман, воєвода руський, Тернопіль, Ренесанс, меценат, полководець.

У вітчизняній історії XV–XVI століть небагато знайдеться таких гармонійних особистостей, що залишили свій слід чи не у всіх сферах тодішнього суспільного життя, як постать Яна Амора ІІ Тарновського (1488–1561). Фігури такого масштабу безумовно заслуговують на прискіпливу увагу українських науковців. Великий коронний гетьман (чи не найзнаменитіший з-поміж польських коронних гетьманів, “гетьман гетьманів”, “богатир Русі”), воєвода руський, каштелян краківський, граф, засновник міста Тернополя, тесть князя Василя-Костянтина Острозького, меценат і військовик – все це Іоанн, граф з Тарнова. Та, на жаль, ця непересічна постать ще не знайшла належного (спеціального) зацікавлення серед українських істориків. До того ж Ян ІІ Тарновський – яскравий персонаж доби Ренесансу на українських землях і без дослідження такої постаті годі збагнути особливості цього періоду у вітчизняній культурі. Зворотною стороною недостатньої уваги українських дослідників до особи Яна Амора ІІ Тарновського є те, що широкий загаль пересічних громадян нічого або майже нічого не знає про цю постать, а якщо його ім'я й фігурує, то переважно у спотвореному вигляді. Цим грішать і журналісти та краєзнавці, здебільше називаючи його “Яном Тарнавським” (наприклад, деякі місцеві публікації з “історії” Тернополя). У січні 2008 р. виповнилося 520 років від дати народження Яна Амора ІІ з Тарнова, та на жаль ця дата залишилася непоміченою.

Отже, ми спробуємо з'ясувати, за допомогою аналізу доступних джерел, місце Яна Тарновського – Іоанна з Тарнова у суспільному і культурному житті своєї доби. Намагатимемось виявити, що впливало на формування постаті Іоанна з Тарнова – Яна Амора Тарновського, яким було його коло спілкування та середовище, хто складав оточення графа, його погляди на різні сфери суспільного життя, перипетії його особистого життя, особливості світогляду, його побут тощо. Щодо військової справи, у якій найбільше відомий Ян Тарновський ІІ і з якою він найбільше асоціюється, то висвітлюватимемо її найголовніші факти, які ілюструють погляди і мотиви графа Іоанна з Тарнова, або маловідомі для вітчизняного читача та історика факти, як наприклад діяльність коронного гетьмана по обороні Червоної Русі від татарсько-турецької загрози, стосунки Іоанна Тарновського з козаками тощо. Майже не торкатимемось й історії міста Тернополя, заснованого Яном Амором Тарновським у 1540 році згідно королівського локаційного привілею від 15 квітня, оскільки щодо цього питання існують спеціальні дослідження.

Натомість, більше уваги присвятимо особі Іоанна з Тарнова як культурного діяча. Адже з погляду історії культури він був не лише меценатом, а й героєм творів, ідеалом героя в українській та польській ренесансній, переважно латиномовній, літературі, знавцем мистецтва, письменником. Слід також наголосити на тому, що військова і політична діяльність Яна з Тарнова, як і багатьох його сучасників – представників політичної еліти, були невіддільними від релігійної, культурно-мистецької та інших сфер суспільного життя того часу. Ян Амор II Тарновський, як й інші яскраві постаті того часу (Ян Замоїський, Станіслав Оріховський, князь Дмитро Вишневецький, княгиня Гальшка Острозька і багато інших), був цілісною особистістю. Саме тому цікавився різними питаннями суспільного життя, мав щодо них свою позицію, впливав на формування громадської думки, перебіг подій тощо.

Неможливо дослідити в одній публікації, але безумовно перспективним на майбутнє, для з'ясування місця Іоанна з Тарнова – Яна Амора II Тарновського в історії, є вивчення його взаємостосунків з різними суспільними та культурними діячами свого часу. Серед них можна назвати такі особи або групи осіб як: королі польські (і великі князі литовські) Сигізмунд I Старий та Сигізмунд II Август, королева Бона, король Португалії Емануель I Щасливий, австрійський цісар Карл V Габсбург та інші європейські монархи, князі Костянтин Іванович та Василь-Костянтин Костянтинович Острозькі, представники аристократичних польських та руських родів Сенявських, Язловецьких, Гурків, Сангушків, Шидловецьких, Тенчинських, Острозьких, Вишневецьких та інших, молодші сучасники коронного гетьмана і колеги по військовій справі Бернард Претвич та князь Дмитро Вишневецький, воєначальники з Молдови, Волощини, Московщини, Туреччини (щоправда ці знайомства радше слід розглядати в контексті конкуренції держав, які перебували у військовому протистоянні), церковні – переважно католицькі – діячі, як от єпископ Ян Заборовський чи папський нунцій Джованні Франциско Комендоні, а також гуманісти і митці доби Ренесансу, серед яких найвідоміший слов'янський ренесансний поет, вчений, мислитель Станіслав Оріховський – “Роксолан”, поет Ян Кохановський, італійсько-польські скульптори Джованні Марія Падовано, Бартоломео Беречці та інші, тощо.

Вважаємо, що різносторонність і непересічність постаті Яна з Тарнова накладає додаткові вимоги на дослідника. Для повноти висвітлення життєдіяльності та впливу Яна Амора II Тарновського на історію потрібно об'єднати результати досліджень політичних, військових істориків, істориків культури, а зокрема істориків мистецтва і літератури тощо. Без такого об'єднання зусиль неможливо з'ясувати повноцінний образ цієї непересічної історичної особи.

Вражає нерівномірність (навіть контраст) стану дослідженості постаті Яна Амора Тарновського у польській і українській історіографії. У Польщі це одна з найшановніших постатей і їй, природно, присвячено десятки (якщо не сотні) наукових публікацій. Натомість, українська історіографія, поза окремими згадками поодиноких дослідників, практично не присвячує цій історичній постаті навіть скромної уваги. Виняток становлять хіба спроби філософа, культуролога, перекладача Володимира Литвинова та інших з'ясувати образ Яна Амора Тарновського як героя творів Ст. Оріховського в контексті ідей ренесансного гуманізму в Україні [див. 12]. Крім того, дослідниця українського Середньовіччя, знаний історик Наталя Яковенко згадує про Я. Тарновського у зв'язку з одруженням його дочки Софії з князем В.-К. І. Острозьким у 1553 р., вбачаючи в цьому шлюбі політичний розрахунок Костянтина Острозького-молодшого. На нашу думку, в цьому випадку не варто нехтувати й доброю волею Яна Амора Тарновського, який хотів поєднати свій польський (малопольський) рід із русько-волинським, як рівноправний. Це був чи не перший подібний приклад родинного поєднання між польським і українським аристократичними родами.

Також, у своєму синтетичному курсі Н. Яковенко наводить особу Я. Тарновського як приклад магната, що обстоював свободу совісті в суспільстві, а тому надавав підтримку протестантам [23, с. 222]. У “Нарисах з історії української православної церкви” згадує про постать Тарновського Іван Огієнко (розділ “Реформація в Польщі”). Між іншим, І. Огієнко

називає Яна Тарновського першою особою в Польщі за своїми впливами [13]. Відомий дослідник козацтва С. Леп'явко у контексті свого дослідження "Великий кордон Європи як фактор становлення українського козацтва (XVI ст.)" розглядає військову діяльність Яна Тарновського у війнах з Молдовою як один з чинників формування молдавського напрямку діяльності українських козаків. Крім того, автор відзначає діяльність гетьмана щодо оборони кордонів Речі Посполитої (ця назва вживалася ще задовго до Люблінської унії 1569 р.) від татарсько-турецької загрози [11].

У контексті дослідження спадщини українських поетів Ренесансу цікавим є аналіз образу Яна Тарновського у спадщині Станіслава Оріховського, на яку звертає увагу дослідник останнього Дмитро Вирський у своїй дисертації з історіографії та джерелознавства [2]. В такому ж контексті розглядає постать Яна Тарновського і згаданий вище В. Литвинов.

Більшу увагу Іоанну з Тарнова присвятили дослідники ранньої історії Тернополя Олег Гаврилюк, вчений-археолог, завідувач відділу давньої, середньовічної і нової історії Тернопільського обласного краєзнавчого музею та Василь Блозва, магістр історії Гданського університету у Польщі (обидва з Тернополя). Однак, на жаль, історико-археологічна праця першого та архівознавче дослідження другого історика ще не опубліковані. Все ж деякі результати цих досліджень нам відомі і ми на них посипатимемося. Дві публікації, одна публіцистична, друга наукова (з історіографії Яна II Тарновського), присвячені цій особі, здійснено нами [15; 14]. На основі нашої газетної статті зроблено гасло у 3-му томі "Тернопільського Енциклопедичного Словника" [16].

Отже, О. Гаврилюк розглядає проблему походження назви міста Тернопіль (Тарнополь) у зв'язку із прізвищем коронного гетьмана. Він справедливо зазначає, що за життя коронного гетьмана його ім'я фіксується не інакше як "Іоанн (Ян) з Тарнова". Він вважає, що вперше форма "Тарновський" була вжита польським поетом Яном Кохановським у назві вірша "Про смерть Яна Тарновського" ("O śmierci Jana Tarnowskiego", 1561 р.) та кількох елегіях. Крім того, Станіслав Оріховський-"Роксолан" (S. Orzechowski) написав у 1561 р., одразу ж після смерті коронного гетьмана, твір-панегірик, одночасно історико-біографічну працю, "Життя і смерть Яна Тарновського", Мабуть твір був спочатку виголошений як промова на похоронах графа [31; 18] (виданий у 1773 р.). Отже, на нашу думку, першість у наданні імені й прізвищу форми "Ян Тарновський" належить Я. Кохановському і Ст. Оріховському в рівній мірі. Мабуть після посмертного звеличення постаті Яна Амора II з Тарнова, опоетизована форма прізвища "Тарновський", вжита ренесансними поетами, стала переважати і згодом витіснила стару назву.

Таким чином, особа Яна Амора Тарновського (за життя він підписувався латиною як "Ioannes in Tharnow", в руських джерелах він фігурує як "Іван з Тарнова" або "Іоанн з Тарнова", і навіть "Іоанко з Тарнова") знайшла зацікавлення ще в сучасників. Мабуть, ще тоді розуміли непересічність цієї постаті, яка ще за свого життя увійшла в історію не лише Польщі і пов'язаних з нею Литви та України, а й Волощини, Московщини, Кримського ханства. Війська цих країн неодноразово зазнавали поразки від Я. Тарновського.

На відміну від української історіографії, дослідження польських науковців, присвячені Я. Тарновському складають поважну за обсягом і змістом літературу. Численні праці, зокрема монографічного характеру, належать польським дослідникам Владиславу Богатинському [25], Владзімежу Двожачеку [27], Л. Вільчурі [39], Б. Самчику [35], З. Сперальському [36; 37]. Різним аспектам життя і діяльності Яна Амора Тарновського, переважно воєнно-історичним, приділяли увагу польські дослідники З. Жигульські [41], К. Олейнік [30], М. Плечиньські [32], К. Гурські, П. Яворські та інші. Частина польських істориків згадує про особу Я. А. Тарновського в контексті своїх досліджень. Серед них, наприклад, військові історики С. Бродовські [26] і Л. Подгородецькі [33], історик Львова Мечислав Опалек [17], історик культури Міхал Рожек [34], а також дослідник польської історії доби Зигмунда I Анджей Вичаньські [40], дослідники історії Тернополя Ян Бауер [24] та доктор, професор I гімназії у Тернополі Ян Ленек [29], які входили до "Тернопільського наукового гуртка" наприкінці XIX – початку XX століття та інші. Торкалися постаті Яна з

Тарнова в контексті своїх досліджень й українські краєзнавці та історики Тернополя о. Петро Білинський [1], Ізидор Кордуба [9], Осип Кравченко [10] та інші, а також дослідники міської геральдики Тернопільщини, архівісти Олег Клименко і Богдан Хаварівський [7] та ін.

Зважаючи на недоступність більшості документальних джерел, пов'язаних із особою Яна Амора Тарновського, які місяться зокрема в Кракові у воеводському (міському) архіві в фонді Тарновських, розглянемо його особу в історіографічному огляді досліджень вищеназваних авторів та на основі аналізу деяких доступних нам опублікованих джерел.

З літописних джерел певні дані про життєдіяльність Я. Тарновського можемо почерпнути з “Хроніки” Мартина (Марціна) Бельського, котрий був учасником битви під Обертином (1531), якою командував сам Ян з Тарнова. На основі “Хроніки” Бельського був скомпільований “Острозький літописець” [20]. Певні епізоди історії, які відбувалися за активною участю, переважно військовою, Яна Амора Тарновського висвітлені на сторінках цінного джерела і пам'ятки історіографії XVI–XVII ст. “Хроніка європейської Сарматії” італійця Алессандро Іваньїні з Верони [3]. Тут слід зауважити, що мабуть справжнім автором твору “Хроніка європейської Сарматії” є польсько-литовсько-білорусько-український історик Мацей (Матвій) Стрийковський. Олександр Іваньїні (в інших працях Гвагніні) був начальником вітебського гарнізону, під командою якого служив М. Стрийковський, попросив собі для ознайомлення рукопис його “Опису Сарматії європейської” і, присвоївши його собі, опублікував у 1578 р. у Кракові під своїм прізвищем [6, с. 102]. Твір перекладено і видано українською мовою у 2007 р. за краківським виданням 1611 року. “Хроніка” докладно висвітлює події польсько-молдовських і польсько-литовсько-московських воєн, битву під Обертином, взяття Стародуба тощо [3]. Сам М. Стрийковський пише про Яна з Тарнова і на сторінках своєї “Хроніки Польської, Литовської, Жмудської і всієї Русі...”. На жаль, ця праця ще не була повністю перекладена українською мовою, зокрема частини, присвячені життю й діяльності Яна II Тарновського. Подібні відомості містяться в “Хроніці Литовській і Жмойтській” [22].

Згаданий вище твір Станіслава Оріховського-Роксолана “Життя і смерть Яна Тарновського” є першорядним джерелом про життя Іоанна Амора II з Тарнова, який щоправда в хвалебному дусі зображає коронного гетьмана. У іншому творі Роксолана, перекладеному українською мовою, “Про турецьку загрозу слово друге (до польського короля Сигізмунда)” містяться згадки про військову діяльність Яна Амора Тарновського [19]. Коронний гетьман зображається як оборонець Русі від турецької загрози.

Крім того, існують твори, написані самим Яном Амором Тарновським, як подорожні щоденники та військово-теоретичний твір “*Consilium rationis bellicae*” (“Рада воєнної справи”, Тарнов, 1558). Цей твір вважається найвидатнішим польським військовим трактатом XVI століття. Поки що нами не знайдено підтвердження щодо твору, який Енциклопедія Брокгауза Ф. А. і Єфрона І. А. приписує Я. А. Тарновському “*Ustawy prawa ziemskiego polskiego*”, виданого Н. Малиновським в праці “*Stanisława Laskiego wojewody sieradzkiego prace naukowe i dyplomatyczne*” (Вільно, 1864) [21]. Польськими дослідниками опубліковано й інші твори Яна Тарновського, зокрема листування. Вони вийшли під заголовком “*Dziela Jana Tarnowskiego, kasztelana krakowskiego i hetmana wielkiego koronnego, wyd. K. J. Turowski*” (Краків, 1858) [27, с. 443].

Отже, Ян Амор Тарновський, якого іноді в літературі називають Яном II Тарновським, народився у січні 1488 року на горі Св. Мартина в родовому замку Лелівітів у сім'ї Яна Тарновського-молодшого, каштеляна краківського, і Барбари з Рожнова гербу Суліма. Мати Яна Тарновського була внучкою славнозвісного лицаря Завіши Чорного. Через посаду батька дитина отримала прізвисько “Краковчик”. Малопольський рід Тарновських сягає XIII віку і є одним із найславніших польських шляхетсько-магнатських родів і традиційно посідав сенаторські посади. З нього вийшла ціла низка видатних державних, церковних, наукових діячів Польщі. Гілка роду “Амор”, до якої й належав розглядуваний нами Я. А. Тарновський, мала своїм родовим гербом “Леліву”, в основі якої поєднання на блакитному щиті золотих шестикутної зірки (*Estoiles*) над півмісяцем (*Crescent*). Про слов'янське походження цього

герба говорить Ст. Оріховський. “Леліва” слов’янською означає “Patzwa sam” (“Пильнуй сам!”). Крім Тарновських, “Леліва” є родовим гербом Сенявських, а також Мельштинських, Ярославських і можливо інших родів. Крім того, сама геральдична фігура півмісяця вказувала на того, хто удостоєний прихильного погляду свого суверена [18, с. 255].

Родоначальник роду Тарновський згадується в історичних джерелах у часи Казимира Великого, при взятті Львова. Брав участь у походах проти хрестоносців за короля Владислава Ягайла. Його син Ян Амор (пом. 1500), батько Яна Амора, якого ми розглядаємо в цій статті, будучи за Казимира Ягеллончика краківським воєводою, розбив волоського господаря Гела Богдана під Коломиєю і підпорядкував його польській короні [21]. Відомо, що вихователем синів краківського воєводи Яна з Тарнова служив видатний ренесансний філософ і гуманіст (один з перших українських гуманістів), церковний і культурний діяч з Польщі і України Григорій з Сянока (Сяноцький) (1407–1477). Отже, ідеали гуманізму були близькі родині майбутнього коронного гетьмана ще перед народженням Яна Амора II з Тарнова [12, с. 854].

Однак, прізвище Тарновські крім Польщі традиційно зустрічається і в Україні чи Росії. Так, відомий український козацько-дворянський рід Тарновських дав відомих меценатів Василя Тарновського і Василя Тарновського-молодшого. М. Грушевський зазначає, що з 2-ї пол. XIV ст., після зайняття Галичини Польською короною, Тарновські одні з перших отримали у своє володіння Ярославщину, що в західній Галичині [15, с. 11]. Можливо, що одна з гілок Тарновських, прижившись в Україні, після Визвольної війни сер. XVII ст. українізувалася і покозачилася. Однак, більша частина роду Тарновських залишалася традиційно польською.

Ян з Тарнова початкову освіту здобув у Кракові. Через слабе здоров’я ще з дитинства був призначений до духовного сану і тому виховувався під опікою ксьондза Мацея Дзевіцького. Саме він, майбутній перемишльський католицький єпископ, один з перших опікунів-вихователів Яна II Тарновського, переконав матір хлопця, що той більше надається до служби державної чи військової, а не церковної. В 13 літ Ян Амор взяв участь у першому в своєму житті сеймі. З раннього віку Я. Тарновський виховувався при дворах кардинала Фридерика Ягеллончика, королів Яна Ольбрахта, Олександра і Зигмунта I Старого [18, с. 261]. Також навчався в Краківській Академії. Він здобув високе гуманітарне виховання та рано зацікавився військовою справою. Ст. Оріховський зазначає, що змалку Яна Тарновського ніхто не опікував. Він мусів всього досягнути сам. При дворі Ян з Тарнова служив добросовісно, тримався товариства гетьманів, пильно прислухався до військових розмов. Він мріяв славою зрівнятися зі своїми предками, “а й переважити їх”. “Тому не розкошував удома на тарновських медах, не губив молодості на непристойних двірських бенкетах, не вдовольнявся ім’ям Тарновським, а славу предків собі за ганьбу мав: саме лиш ім’я Тарновських, без доброти й цноти Тарновських, вважав за ганьбу”. На московську війну Ян з Тарнова поїхав з іншими юнаками, “як до школи”.

Не були чужі Яну з Тарнова і радощі молодості. У заповіті синові Яну Криштофу він каже: “Була потім молодість, були хтивість і спроможність. Але я волів стримуватись, аби не жити ганебно”. Отже, уже з юних літ Ян Тарновський II відзначається як вольова, а також цілеспрямована особистість. Це було необхідним для того, щоб розвинути природні задатки. В розумінні ренесансних мислителів, певними здібностями, талантом людей обдаровує природа. Ст. Оріховський каже: “Ян Тарновський був філософом від природи”. У його розумінні це означає, що Бог як творець природи вклав у Іоанна з Тарнова схильність до філософії і у такий спосіб спрямував його до цього виду діяльності. Реалізація ж закладеного природою таланту залежала вже від наполегливості та особистих зусиль носія цих здібностей [12, с. 64], в даному випадку Яна Амора з Тарнова.

В історіографії найбільше уваги присвячено військовим здобуткам Яна Амора Тарновського. Уже в 1508 р. Іоанн взяв участь у військовому поході. Наступного року Ян з Тарнова відзначився в поході великого коронного гетьмана Миколая Каменецького, зокрема у переможній битві з молдаванами під Хотиним. У знаменитій битві з татарами під

Лопушним (Вишневецем) 28 квітня 1512 р. під командуванням того ж М. Каменецького (спільно з К. Острозьким), Ян з Тарнова відзначився хоробрістю [25, с. 14; 3, с. 365]. Цього ж року Ян з Тарнова брав участь у поході на Молдову як командувач хоругвою кінноти. В знаменитій переможній битві над московитами під Оршею (1514), якою керував великий коронний гетьман князь Костянтин Іванович Острозький, Іоанн з Тарнова вже очолював загін кінноти, який складався з молодих людей – представників місцевої знаті і знову був відзначений за хоробрість [18, с. 262].

Після шлюбу короля польського Сигізмунда (чи Жигмонта або Зигмунта) I Старого з Боною у 1518 р. (за іншими даними, у 1517 р.) Іоанн з Тарнова виїхав до Святої Землі, де відвідав усі значні місця, пов'язані з особою Ісуса Христа, і був "пасований" на лицаря Гробу Христового. Головною ціллю цієї мандрівки було доповнити свій військовий вишкіл. Під час подорожі Ян Амор II вів щоденник, який нині є цінною пам'яткою давньої польської літератури. Дорогою додому Тарновський відвідав Єгипет, Александрію, можливо, Алжир, а також Іспанію, Португалію. Там взяв участь у війні короля Емануеля I Щасливого проти маврів, за що той вдруге іменував його лицарем і просив залишитися [25, с. 17]. Потім, повертаючись додому, Ян відвідав королівські двори Франції, Англії, Німеччини і Чехії. Подорож завершилася 1521 року, після чого Ян з Тарнова, як прихильник антитурецької коаліції взяв участь у габсбурзько-турецькій війні (1521). Командував 6-тисячним польським військом, висланим на допомогу Людовику, королю угорському.

Повернувшись додому, Тарновський став воєводою войницьким (1522) і воював з волохами, татарами, турками. В сутичці під Львовом у 1524 р. він розбив турецький загін, коли 12 тисяч турків вторглося на Поділля і Червону Русь [3, с. 373]. Десять у цей час імператор Священної Римської імперії Карл V призначив його командувати військом. А вже у 1526 або 1527 р. Ян з Тарнова отримав від короля Сигізмунда I Старого за військові заслуги титул Великого коронного гетьмана (тобто головнокомандувача), обіймаючи цю найголовнішу військову посаду в державі з невеликими перервами до 1559 р. Також став воєводою руським аж до своєї смерті, тобто понад 30 років.

Як коронний гетьман і руський воєвода Ян з Тарнова відповідав за оборону тогочасних південних та східних меж Речі Посполитої від волохів і татар. Як гетьман Ян Тарновський 22 серпня 1531 р. здобув одну зі своїх найгучніших перемог, блискуче розбивши волохів під Обертином. Почалося все з вторгнення армії молдавського господаря "зрадника" Петра IV Рареша (Петрила), котрий "забув про свою та своїх предків віру й повинність щодо польських королів" [3, с. 756] і "з волохами, венграми, з турками и з мултани, Снятин, Коломбю, Тисменищу, Отенью и иншие мьстечка и волости аж до Галича звоевал" [22, с. 107]. У загрозовій ситуації король призначив Яна, графа з Тарнова головнокомандувачем.

Завдяки "Хроніці європейської Сарматії" знаємо про деякі подробиці цих подій. Першого серпня з'явилася комета. Саме тоді 1200 польських вояків переправилися через Дністер, напали на Покуття і звели 12 переможних битв з молдаванами, які розташовувалися у замках. Покуття було повернуто Короні. В цій ситуації молдавський воєвода спочатку вислав 6000 війська. Недалеко від замку Гвоздка їх розбив Ян з Тарнова, вигнав із замку молдаван і поставив там польську залогу. Коли ж він став збиратися назад, наспіла звістка, що туди швидко надходить Петрило з 12 тисячами війська і гарматами. Польських військ було тільки 4 тисячі кінних та піших. Враховуючи чисельну нерівність, багато воєнних фахівців радили покинути гармати і поспішити до Галича. Але граф Ян з Тарнова, "людина великого серця", сказав: "Не дай Боже, щоб я покинув клейнод свого пана і показав ворогові спину, ще не побачивши його. Нам треба тут або помирати, або виграти битву". Ці слова, як пише сучасник, зміцнили дух коронного війська.

Гетьман добре поставив табір і став робити рів, скріплювати вози між собою; на возах він поставив стрільців, а посеред табору на плацу наказав стати напоготові збройній та козацькій кінноті. За військовим звичаєм того часу, коронний гетьман, весело об'їжджаючи військо, обіцяв своїм воякам безсумнівну перемогу з Божою поміччю. Тим часом наблизився Петрило з великим військом, став табором і поставив 50 гармат. Молдавський воєвода думав

тільки про те, щоб не повтікало польське військо. Тому його загони оточили польський табір, стали шикуватися і виманювати вояків коронного польського війська на герці, виявляючи свій звичай. Драби з польського війська тихо підкралися з рушницями і кількох забили. Тоді молдавани почали штурмувати табір і протягом п'яти годин випустили велику кількість ядер і куль. Але ця стрільба не завдала коронному війську жодної шкоди. Натомість його гармаші, над котрими був старшим Сташковський, так "парили" молдаван, що ті почали відступати. Побачивши неприступність добре організованого табору, молдавани вдалися до хитрості, вдаривши з іншого боку табору, де стояли молоді й недосвідчені воїни під керівництвом ротмістра А. Трояновського з Сандомира. Його підтримав ротмістр Балицький, але був зупинений переважаючим супротивником, втративши кількох товаришів. В бій вступили й інші роти, у яких мужність проявили М. Сенявський, М. Влодек та інші. Біля передньої брами Прокіп і Олександр Сенявські вийшли з табору і вдарили на молдаван, розпочавши битву. Ян Амор з Тарнова допомагав свіжими загонами і тим, і іншим. Після півторагодинної битви, коли успіх не схилився на бік жодної із сторін, Тарновський ввів у бій решту війська із свого табору. Це й вирішило долю битви: молдавани, не витримавши натиску, почали відступати, а потім і втікати. Польське військо переслідувало і рубало противника. Господар молдаван теж був змушений утекти. Молдавський табір був розграбований жовнірами Речі Посполитої. Перемога була повною [3, с. 756–757].

Пізніші дослідники відзначають, що Ян Тарновський, який керував у цій битві не чисельним, але боездатним військом (6 тисяч осіб), переміг, значно переважаючи чисельно, 26-тисячну армію Петрила Рареша. Як зазначено вище, під Обертином Ян Амор Тарновський застосував таборовий шик (винахід якого деякі наші історики неправомірно приписують козакам). Удаваний наступ військ Речі Посполитої відволік більшість сил молдаван під одну з брам і тоді відбувся справжній наступ польської кінноти через другу браму. Польські сили здобули всі гармати противника. Це мало вирішальне значення у поразці молдаван [32].

Під Обертином переможці захопили значні трофеї, щоправда чисельні дані щодо них різняться. Одні джерела наводять, що було зайнято весь ворожий обоз та 100 гармат і 7 хоругв молдаван. "Хроніка Литовська і Жмойтська" у звичній для себе манері повідомляє про цю битву: "...Ян гетман полський, нашедши на волохи, ударил на них, а за дивною справою бозскою 50000 волохов и турков наши 6000 побили, и розгромили, взнев значнїйших поимали, и обоз весь взяли, дїл великих сто, кром малих, ручной стрелбы возов 10, а тое все до Кракова припроважено. А воевода Петрило ранний самочварт ледво утїкл" [22, с. 107]. "Хроніка європейської Сарматії" повідомляє, що гетьман взяв цілими всі гармати, яких було 50, окрім іншої вогнепальної зброї. Їх, разом із 1000 полонених він послав до Кракова [3, с. 757]. До речі, місто Обертин знаходиться на Покутті, на території сучасного Городенківського району Івано-Франківської області [3, с. 856]. Однак, політична вага цієї звитяги виявилась мізерною, що дозволило військовому історичу П. Галіку назвати її "змарнованою перемогою" [28]. Все-таки, вважаємо, що ця битва – одна з найвидатніших битв того часу – несправедливо непомічена нашою історіографією і має бути повернута в контекст вітчизняної історії.

Як зазначає історик Львова та архівіст М. Опалек, просто з-під Обертини звитяжний гетьман прибув до Львова, де на Ринку відбувся тріумф на його честь (сцена з якого зображена на надгробку Іоанна Амора у Тарнові). Перед місцевим людом було проведено полонених волохів та провезено близько 30 трофейних гармат, а попереду несли п'ятдесят захоплених штандартів "із головами страшених буйволів" [17, с. 26]. Також тріумфували і у Кракові. Підскарбій Шидловецький кидав гроші по ринку [3, с. 757].

У війні проти Москви Ян Тарновський на чолі польсько-литовського війська здобув у 1535 р. фортеці Гомель і Стародуб. Гомель було взято після дводенної облоги 16 липня. При здобутті Стародуба 29 серпня 1535 р. було вперше застосовано артилерійські гранати. Іншою технічною новинкою було те, що сапери з його війська, зробивши підкоп, заклали міни і підірвали фортечні стіни. Тут він, між іншим, на думку сучасних дослідників, наказав

стратити 1400 взятих у полон захисників міста. “Хроніка Литовська і Жмойтська” повідомляє: “Року 1537. Иван Василиевич царь и великий князь московский умер, оставивши на своем мѣсту Василия, старшого сына своего, на царство Московское. Але в той час еще был дитиною ув опеце баярина настаршого Данила Семеновича Овчины... Той Овчина, опекун великого князя, з войском вторгнул до Литвы, а спустошивши огнем и мечем Литву, тылко в пятнатцети милях от Вилня вернулся. Кроль Жигмонт, зобравши килконадцеть тисячий войска, послал з ними гетмана Яна Тарновского Литвѣ на помочь, а литовские княжата и панове, и все рицерство литовское зобралися охотне для сполного ратунку з гетманом своим Юрьем Радивилом, каштеляном виленским, а злучившися с поляками тягнули за москвою, взяли замок Гомель в Сѣверской земли над Сожем рѣкою стоячий и мѣсто, а потым Стародуб, мѣсто и замок головный, великий и моцный облегли, в котором ся был замкнул оный помянутый Овчина, Колычов и Шуский, справцы московские, и люду з ними московского военного 60 000 замкнулося. А гды его не могли добыти приступами, з гармат стрѣляючи, посадили мины, и так, вал вырвавши, запалили мѣсто. Там же того Овчину, Колычева и Шуского и инших много князев, воевод и бояр зацных поимано так, иж тые вязневе, добытая москва, полское и литовское войско перевыспали. А так часть московского войска, звлаща старых и мнѣй годных, Ян Тарновский, гетман коронный, казал стинать, а было их болш ніжь тысячий 60. Там теж скарбов много и здобычи поляки и литва забрали, и додому все войско в цѣлости с триумфом вернулося” [22, с. 108]. Дані літопису помиляються у році і кількості страчених з наказу Тарновського. Битва відбулася у 1535 р., як це подає “Хроніка...” А. Гваньїні. Це ж джерело вносить необхідне уточнення щодо страчених: “Простолюду ж було шістдесят тисяч, тобто більше ніж наших. Граф з Тарнова, найвищий гетьман коронного війська, наказав усіх пов’язати, старих та ні на що не годящих стратити, а залишив тільки жінок, дітей та людей, здатних до битви” [3, с. 160]. Якщо врахувати, що така практика була звичною для тогочасних воєн, коронного гетьмана неможливо звинувачувати в надмірній жорстокості. Навпаки, він намагався зменшити кількість жертв здобутого Стародуба.

Згодом, у серпні 1538 р., під час чергової війни з молдовським господарем Петром Рарешем, Ян з Тарнова облягав фортецю Хотин. Під час облоги Тарновський знову підкладав під мури міни. Рареш попросив тимчасового миру.

Військові звитяги зробили Тарновського знаменитим у Європі. За заслуги він стає воеводою краківським (1535), а згодом – краківським каштеляном. Гетьман розробляв плани війни з турками у співпраці з Габсбургами. В 1547 році Тарновський отримав від німецького цісаря Карла V спадковий титул графа. Кінець 40-х – початок 50-х років були спокійніші для Польщі щодо загрози з боку Туреччини та її союзників. Ян, граф з Тарнова, який здобув для корони неоціненний звитяжний досвід боротьби з цими суперниками, має в тому безперечну заслугу. У “Хроніці європейської Сарматії” цитується вірш поета, який про зайняття молдавського трону господарем Іллею (1546 р.) говорить так:

*Він спочатку хотів воювати проти поляків,
Але у цьому йому не хотіло посміхатися щастя;
Бо через дії знатного гетьмана Яна Тарновського
Він зазнав тяжкої поразки.
Цей [гетьман] став Гектором величної Корони
І скрізь зі своєю мужністю був і неабияк славився.
Тоді Ілля побачив це і був радий миру,
Кажучи, що важко дати раду проти поляків [3, с. 759].*

Ян Амор Тарновський відіграв значну роль у тогочасному політичному житті, в тому числі й під час драматичних подій. Він довів свою відданість королю Сигізмунду I Старому та його синові під час безпорядків під Львовом (“Kokosza wojna” або “кокошія війна”, 1537 р.), а також у сутичках з магнатами з приводу шлюбу Зигмунда II Августа з Варварою Радзивілл (сейм 1548 р.). “Кокошія війна” 1537 року – це рокош (виступ шляхти) проти Сигізмунда I під Львовом, коли король намагався обмежити права і вольності дрібної шляхти

та придушував протестантський рух. Кокоша (тобто, куряча) війна отримала таку назву “іже дома сиділи”, тобто це була війна без битви, військова прогулянка [20, с. 203].

Однак, пізніше Ян з Тарнова розійшовся з королем і з 1553 р. стояв на чолі опозиції на кількох сеймах, а згодом зовсім покинув державну діяльність. У своєму заповіті синові Яну Криштофу Ян Тарновський мимохіть згадує про “Господню неласку, якої зазнав, вірою і правдою слугуючи республіці... неприязнь великих державних людей, через яких майже до кінця життя не мав спокою, живучи мов серед чужих людей” [18, с. 293].

Загалом, у ренесансну традицію Ян Амор II з Тарнова увійшов як ідеальний державний діяч і громадянин. Вже у перших творах, присвячених Яну II Тарновському, робляться спроби оцінки його постаті. Так, Ст. Оріховський-“Роксолан” у творі “Життя та смерть Яна Тарновського”, і частково в інших творах, саме за допомогою образу коронного гетьмана і графа, показував свої погляди на ідеального члена суспільства, “героя свого часу”. Таким ідеалом для Ст. Оріховського, за оцінкою дослідника Д. Вирського, був передусім громадянин держави, член її політичної нації, особа, придатна для “коронної потреби”. Шляхтич-землевласник був для Роксолана сучасним уособленням громадянських чеснот. Оріховський вважав, що визначальною підставою для здобуття і збереження шляхетства-громадянства є особисті заслуги. Без постійного самовдосконалення особа може втратити право на шляхетський статус. Тому величезну вагу для справжнього громадянина-шляхтича мало належне виховання і постійне прагнення освіти і наук-мистецтв. Підготовка до виконання громадських обов’язків повинна була включати і подорожі з освітньою метою, і державну службу на полі битви та в залі нарад. За оцінкою Д. Вирського, герой Оріховського – це консерватор, хранитель традиції і людина здорового глузду. Його відносини з підлеглими ґрунтуються на патріархальних засадах, новації цікавлять його, але він не поспішає змінювати звиклий уклад, поміркованість – чи не основна риса його характеру. Саме таким Оріховський зобразив свого сучасника Яна Амора Тарновського [2].

Важливими для розуміння постаті Яна Амора Тарновського є його релігійні переконання та погляди на релігійне життя. Як ми вже зазначили, Іоанн з Тарнова змалку виховувався у душі вірності католицькій релігії. Однак, у постаті графа поєдналися особиста релігійність, глибока набожність із релігійною толерантністю. Гетьман, хоч і був католиком, відзначався релігійною терплячістю і виступав проти церковних судів над еретиками. Мало того, за визнанням Н. Яковенко, Ян Тарновський, поряд з іншими галицькими магнатами Стадницькими, перемишльським каштеляном С. Дроговським, руським воєводою М. Сенявським, подільським воєводою Є. Язловецьким, взяв у середині XVI ст. під свою опіку кальвіністських пасторів і прокальвіністськи налаштовану шляхту [23, с. 222]. Вважаємо, що підтримка таких впливових людей як зокрема Ян Амор Тарновський чимало посприяла тому, що Річ Посполита XVI століття, особливо часів Сигізмунда II Августа, була чи не єдиним у Європі (поряд хіба що з Трансільванією) прикладом релігійної толерантності в Європі для свого часу, що відзначає визначний російський славист І. Голєніщев-Кутузов [4, с. 149]. Ймовірно, Ян Тарновський сам деякий час симпатизував кальвінізму, але згодом із ним порвав. Тим не менше, імовірно з точки зору державних інтересів, він негативно ставився до соціанства (аріанства) та інших подібних течій [3, с. 171].

Крім того, не чужий ідеям католицизму, Ян Тарновський підтримував ідею створення народного костюлу (“*kosciola narodowego*”), незалежного від Риму і з польською богослужбовою мовою. У цьому коронний гетьман був одноступнем із політиком і публіцистом та секретарем короля Фричем Моджевським (1503–1570) і з самим королем Сигізмундом II Августом, а також Ст. Оріховським. Як відзначає І. Огієнко, у розмові з Ліппоманом Я. Тарновський заявив, що без введення польської мови у богослужіння нема чим припинити церковний розрив. У вересні 1556 р. на з’їзді у Яна з Тарнова між іншим було вирішено добиватися на черговому сеймі права служити богослужіння польською мовою. І хоч Рим спротивився таким ідеям, чимало церковнослужителів реалізували цю ідею і без його дозволу [13].

Як і Фрич Моджевський і Ст. Оріховський, чийм покровителем був Ян Тарновський II, він був запеклим противником целібату католицького духовенства [12, с. 108]. Ось як Ян з Тарнова звертався до краківського єпископа Петра Гамрата у сеймі: “Ксьондзе єпископе, що ти так само, як і я, вірно дбаєш про державу, в тому я тобі вірю. Але щоб так пильно про державу дбав, як я, тому повірити не можу, бо ти людина смертна, жодного нащадка не маєш, на якого б оглядався у своєму дбанні. Тобі досить, щоб у Польщі добре було лише за твого життя. І цього достатньо. Я ж до віри і пильності своєї мушу додати, що не тільки про мене самого йдеться, але також про моїх нащадків: про сина, про дочку і про онуку, на яких оглядаюся тут, в раді сидячи. Дбаю, щоб і після мене в усій державі вільними людьми вони були” [12, с. 265]. Дані слова також ілюструють деякі погляди Яна з Тарнова на сімейне життя, державні інтереси і саму державу. Крім того, Ян Амор Тарновський послідовно обстоював ідею незалежності світської влади від церковної. Таку ж позицію висловлював Ф. Моджевський, а в пізніші часи ренесансні діячі С. Кленович та Я. Замойський. Найкатегоричніше, але цілком в дусі цих поглядів висловлювався Оріховський-“Роксолан”: “Нехай хрестять по костьолах, але в державі не бурмиструють! Якщо їм до смаку світські справи, нехай скинуть сутану і або вітчизну покинуть, або римського султана!” [12, с. 297–298].

Як культурний діяч, Іоанн з Тарнова відзначився в першу чергу як меценат. Польський дослідник М. Рожек вважав, що з-поміж магнатів, що у меценатстві наслідували короля Сигізмунда I, найбільше значення для мистецтва Відродження мав гетьман Ян Тарновський [34, с. 46]. Цей воєнний звияжець, обдарований за військові успіхи найвищими почестями, вславився і як покровитель митців.

При своєму дворі Ян Амор з Тарнова утримував скульпторів Бартоломео Берєцці і Іоанна Марію Падовано. Тарновський фундував надгробок-пам’ятник своєму тестю канцлеру Кшиштофу Шидловецькому (пом. 1532) у костьолі в Опатові. Його було виконано в 1533–1536 роках спільно різьбярми Джованні (Яно) Ціні з Сієни (Giovanni Cini) і Бернардіно ді Занобі де Джіанотіс (Bernardino Zanobi de Gianotis). Цю роль цього надгробка є твором мистецтва виняткового рівня, гідним італійських рельєфів Донателло і Вероккіо. Це бронзовий барельєф зі знаменитим “Опатівським лементом”, відлитий у Кракові в 1533–1536 рр. з ініціативи Яна Тарновського як зятя канцлера. На барельєфі зображено момент, коли надійшла звістка про смерть Шидловецького, що висловлено у різних постатях підлеглих, співробітників, родичів померлого, які зображені в ренесансному одязі. Автор був досконалим фізіономістом, який відобразив одночасно задуму і розпач. Митець був добре знайомий з флорентійською різьбою доби кватроченто [34, с. 46–47].

Найбільше меценатству Яна Тарновського II завдячує резиденція гетьмана в Тарнові. В тамтешній каплиці (тепер кафедральний собор) Ян Тарновський фундував надгробні пам’ятники матері, батькові, брату, дружині й собі. Перший пам’ятник – матері Яна Амора II з Тарнова Барбарі з Рожнова (пом. 1517) – наочно демонструє процес засвоєння італійських форм місцевими митцями, які ще оперували готичними формами. У 1536 р. Ян Тарновський вже уфундував цілком ренесансні надгробні пам’ятники батькові і брату з дружиною Барбарою. В ренесансному стилі виконаний і пам’ятник трьом Янам Тарновським, де зображено фігури двох заснухих рицарів у максиміліанських обладунках, а поміж ними фігурка дитини – маленького сина Яна Тарновського, Іоанна Олександра (це один з перших дитячих пам’ятників в Речі Посполитій). Стиль надгробків вказує на творців знаменитих Вавеля і Зигмунтовської каплиці. Це був твір школи італійця Бартоломео Берєцці – одне з останніх творінь цього майстра перед його трагічною смертю в 1537 році [34, с. 47–49, 52]. Незвичайною красою відзначається й надгробок, виконаний в майстерні того ж Б. Берєцці пам’яті першої дружини гетьмана Барбари з Тенчинських (пом. 1521 або 1527 р.). Також не виключено, що це одне з найбільш ранніх творінь Падовано. Пам’ятник вирізняється шляхетністю пропорцій і ніжністю форм. Це видатний твір доби Відродження європейського рівня, який належить до творів повного Ренесансу і є одним з найкращих у польському варіанті цього стилю [40, с. 14–15; 34, с. 49–50]. Різцеві Падовано належить надгробний

пам'ятник самого Яна Амора II Тарновського разом із його сином Яном Криштофом, що загинув у 1567 р.

Ренесансність мислення та високі естетичні уподобання характеризують Іоанна Амора II з Тарнова як будівничого фортець і міст. Найяскравішим прикладом цієї діяльності гетьмана є місто Тернопіль (Тарнополь), засноване згідно локаційного привілею польського короля (і одночасно Великого князя литовського) Зигмунта I Старого від 15 квітня 1540 року в пустельній місцевості Сопільче. В короткі терміни Ян Тарновський не тільки сильно укріпив місто, зробивши його сторожею Поділля і Червоної Русі, а й надав Тернополю класичного ренесансного вигляду. Були запрошені кращі будівничі, відомо, що по смерті Яна II з Тарнова, у останній чверті XVI століття серед них був італійський архітектор із Феррари Христофор Боццано (Криштоф Бодзан). Слід відзначити й те, що Ян Амор Тарновський заклав основи економічного достатку Тарнополя, не тільки його активно розбудовував, а й заселяв купцями і ремісниками. Вже 20 січня 1548 р. місто здобуло від короля магдебурзьке право. Зусиллями власника 3 вересня 1550 р. місто дістало королівський привілей, згідно якого купці, які їхали до Кременця, Галича, Коропця, Коломиї тощо, мусили зупинятися у Тернополі на постій та сплачувати на користь міста оплату з кожного воза, навантаженого товарами. 30 вересня Ян Тарновський видав грамоту, яка проголошувала права та обов'язки міщан. Згідно них обиралися місця під забудову. Будинки повинні були бути гарні, заборонялося будувати хати. Отримана земля ставала власністю міщан без права продажу. В дусі того часу, заборонялося продавати власність євреям. Існувала рівноправність латинського і грецького обрядів. Міщани мали повинності на користь міста, зокрема повинні були надавати допомогу в утриманні ставу [див.: 1; 9; 10].

Загалом, Ян Тарновський був багатим магнатом і володів 10 містами і 120 селами. Серед міст, якими володів граф: Тарнов, Тернопіль, Ярослав, Переворськ, а також Раудніце у Чехії. Його маєтності були одними з найбільших у Польському королівстві і носили назву “держава тарновська”.

Ян Тарновський жив переважно у родовому маєтку В'єв'юрка під Тарновом. Там створив велику бібліотеку; в одній із зал замку, яку назвав “музеєм”, нагромадив значну колекцію творів мистецтва. У нього гостювали видатні діячі культури, зокрема польський поет Ян Кохановський і наш земляк Станіслав Оріховський. Про їхні твори, офіровані Тарновському, вже написано вище.

Цікавим є сімейне життя Яна Амора II з Тарнова. Він був тричі одружений. Перша дружина – Барбара з Тенчина (Тенчинською), донька руського воєводи Миколая, гербу Топур – померла у віці 31 року (раніше вважалося, що у 27-річному віці) і була похована у теперішньому кафедральному соборі міста Тарнова [7, с. 39]. Другий шлюб Тарновського з Беатою Одровонж, донькою руського воєводи Яна, було визнано недійсним практично одразу і швидко дійшло до розлучення (1525 р., після 25 травня). З третьою дружиною Софією (Софією) Шидловецькою, дочкою краківського каштеляна і великого коронного канцлера Криштофа Шидловецького, гербу Одровонж Ян з Тарнова одружився через п'ять років і прожив разом у шлюбі понад 20 років аж до її смерті [7, с. 39].

Гетьман мав декількох дітей, які в більшості померли немовлятами. Від останнього шлюбу народилися Софія та Іоанн Криштоф. Син Яна Тарновського II Ян Криштоф (1536–1567) був останнім нащадком чоловічої статі Тарновських по лінії Амора. Після його смерті без нащадків володіння Тарновських перейшли до сестри Яна Криштофа, Софії, а через неї, внаслідок шлюбу з князем Василем-Костянтином Острозьким, до Острозьких. Василь Острозький одружився з Софією Тарновською у 1553 році і після того гордо титулувався князем Острога і Тарнова. Сам факт цього шлюбу символічний в тому, що він був чи не першим фактом поєднання магнатських родів Польщі і Русі. Іоанн Амор II з Тарнова вважав свій рід рівноправним Острозьким. Софія Тарновська стала матір'ю Януша й Олександра Костянтиновичів Острозьких.

Ян Амор Тарновський помер у віці 73 років, 16 травня 1561 року в родовому палаці і похований у Тарнові в родинній каплиці-усипальниці Тарновських. Надгробок графа є

своєрідним підсумком його життя, здобутків, поглядів, уподобань. Також це найвидатніший пам'ятник XVI століття в Польщі. Розпочатий одразу ж по смерті гетьмана пам'ятник вповні відображає маньєристичні риси мистецтва Іоанна Марії Падовано. Митець вдало поєднав вертикальність готичного костюлу з ренесансним почуттям пропорції. Згідно з духом Ренесансу ціллю надгробної скульптури було увічнення заслуг і слави гетьмана. Пам'ятник зайняв почесне місце у ніші, оздоблений колонами, які підтримують фриз із барельєфом, що зображає тріумфальний похід після перемоги Тарновського під Обертином. Два барельєфи увічнюють перемоги, здобуті гетьманом під Стародубом та Хотиним. Чесноти Яна з Тарнова ілюструють алегоричні фігури Розсудливості і Справедливості. Цей потужний пам'ятник вінчає фігура воскреслого Христа, єдиний релігійний акцент на монументі. М.ін., надгробок Яна Тарновського, доповнений надгробком його сина Яна Криштофа, став найвищим досягненням італійського майстра Іоанно Марії Падовано, а його артистизм у відтворенні психічних і фізичних рис у портретній скульптурі сягнув тут вершини творчих можливостей автора [34, с. 50].

Також відомо кілька, імовірно прижиттєвих, портретів Яна з Тарнова, зокрема, виконаний у напіванфас живописний портрет у лицарському обладунку із булавою великого коронного гетьмана і з ренесансним головним убором. Існує й гравюра, яка виконана з цього живописного портрета. Нажаль, автори портретів Яна з Тарнова невідомі. Окрім того, по смерті гетьмана йому одразу ж почали присвячувати літературні твори, а постать Яна Амора II Тарновського і донині є дуже шанованою у Польщі.

Насамкінець висловимо нашу (і не тільки нашу) думку, що місто Тернопіль заслуговує на те, щоб у ньому було відновлено вулицю, названу іменем його засновника Іоанна з Тарнова – Яна Амора Тарновського (1488–1561) та споруджено пам'ятник цій видатній особистості. Вперше ідею відновити вулицю Тарновського було висловлено в 1993 р. на сторінках часопису “Тернопіль вечірній”. Ініціативу висловив історик Мирослав Ханас, вона була підтримана директором обласного державного архіву Б. Хаварівським та письменником П. Тимочком [5]. У 2007 році цю ж ідею, а також ідею спорудження пам'ятника Яну з Тарнова, висловили на спеціальній зустрічі з міським головою Тернополя та його заступниками історики О. Гаврилук, В. Блозва та автор цієї статті. Сподіваємося, пам'ятник Іоанну з Тарнова – Яну Амору II Тарновському в Тернополі зрештою буде встановлений і стоятиме, українські історики не обходитимуть надалі увагою цю визначну постать вітчизняної історії, а українці, які цікавляться історією, матимуть що почитати про Іоанна з Тарнова – Яна Амора II Тарновського.

Отже, підсумуємо. Ян Амор II з Тарнова – Ян Тарновський II безумовно належить до найбільш видатних історичних постатей свого часу на українських землях Польської корони. Ян, граф Тарновський був одною з найвпливовіших постатей у державі, зокрема у політичній і військовій сферах суспільного життя. Головні заслуги його полягають в організації оборони і відсічі земель Речі Посполитої, зокрема Червоної Русі, від татарсько-турецької загрози та у боротьбі з Османською імперією і її васалами (зокрема, Молдовою). Він запровадив низку військових новацій, залучав до боротьби з османською загрозою українських козаків. Державна діяльність Яна Тарновського II (коронний гетьман, каштелян, воєвода руський) засвідчила у ньому особу, що мала свідомість державного мужа, який розумів державні інтереси як пріоритет і загальне благо суспільства. Участь у державних справах та військова діяльність коронного гетьмана не суперечили вмільній управлінській діяльності графа Іоанна з Тарнова у його приватних володіннях, де він сприяв побудові нових міст (Тернопіль), забезпеченні їх обороноздатності, розвитку торгівлі, ремесел, місцевого самоврядування, а також їх унікальному ренесансному архітектурному обличчю. У своїй приватній “Тарновській державі”, як і на державних посадах, магнат Ян Амор з Тарнова керував компетентно, мудро, талановито і справедливо. Тарновський був одним з тих, чия позиція сприяла формуванню унікальної толерантної релігійно-конфесійної ситуації, що склалася в Речі Посполитій XVI століття. У культурному житті Ян з Тарнова засвідчив себе як духовно

розвинута особистість, меценат, покровитель мистецтв і опікун-патрон провідних культурних діячів (Ст. Оріховський та ін.), письменник.

Загалом, постать Іоанна Амора II з Тарнова (Яна Тарновського) залишилась у спільній історії Польщі і України як яскрава і видатна ренесансна людина, для якої характерна різносторонність інтересів, гармонійність, і навіть гуманізм. Ян Тарновський може бути поставлений в один ряд із своїми більш відомими у нас його сучасниками (в т.ч. й молодшими від Яна з Тарнова) як Ян Замойський, князі К. І. і В.-К. К. Острозькі, Дмитро Вишневецький, Станіслав Оріховський, Роксолана та інші ренесансні постаті вітчизняної історії. Більше того, граф Іоанн Амор II з Тарнова (1488–1561) як оборонець місцевого населення від татарських набігів, будівничий міст, меценат культури, письменник, військовий теоретик і один з кращих воєначальників за свого життя, належить, на нашу думку, до найвидатніших постатей свого часу в європейській історії і безумовно заслуговує на вдячну пам'ять своїх краян.

Список використаних джерел

1. Бґльницькій П. Місто Тернополь и его околиця // Rocznik kółka Naukowego Tarnopolskiego za rok 1893. – Tarnopol, 1894. – С. 67–121.
2. Вирський Д. С. Ст. Оріховський-Роксолан як історик та політичний мислитель. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – 07.00.06. – Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – Дніпропетровськ, 2000.
3. Гваньїні Олександр. Хроніка європейської Сарматії / Упор. та пер. з пол. о. Юрія Мицика; Національний університет “Кієво-Могилянська академія”; Інститут історії НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України; Державний комітет архівів України; Українсько-канадський дослідно-документальний центр (Торонто). – К.: Вид. дім “Кієво-Могилянська академія”, 2007.
4. Голенищев-Кутузов І. Славянские литературы. – Москва: Художественная литература, 1973.
5. Гулько Я. Де поділася вулиця Тарновського? // Тернопіль вечірній. – 1993. – 22 вересня. – С. 3.
6. Івасів Р. Цінне першоджерело // Дзвін. – 1990. – ч. 1. – С. 102–105.
7. Клименко О., Хаварівський Б. Міська геральдика Тернопільщини. – Тернопіль: Воля, 2003. – С. 409–411.
8. Козакевич Х., Козакевич С. Ренессанс в Польше. – Варшава: Аркады, 1977.
9. Кордуба І. Тернопіль // Тернопіль, 1993. – № 1. – С. 39–43.
10. Кравченко О. Хроніка міста Тернополя // Шляхами Золотого Поділля. Тернопільщина і Скалатщина. Регіональний історично-мемуарний збірник. Том III. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1983. – С. 14–20.
11. Леп'якко С. “Великий кордон Європи як фактор становлення українського козацтва (XVI ст.). – Запоріжжя: РА “Тандем-У”, 2001 (“Запорозька спадщина”. – Випуск 12); <http://www.cossackdom.com/book/bookkordon.html>
12. Литвинов В. Ренесансний гуманізм в Україні: Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XV – початку XVII ст. – К.: Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2000.
13. Огієнко І. Нариси з історії української православної церкви. – Т. 1. – Варшава, 1930; <http://www.ukraine-church.com/chapter4.html>
14. Окаринський В. Ким був насправді Ян Тарновський, засновник Тернополя // Тернопільська газета. – 2003. – 7–13 травня. – № 19 (384). – С. 7.
15. Окаринський В. М. Постать засновника Тернополя “Іоана з Тарнова” – Яна Амора Тарновського (1488–1561) за матеріалами зарубіжної та вітчизняної історіографії // Наукові записки ТНПУ імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль, 2007. – Вип. 1. – С. 10–14.
16. Окаринський В., Ханас В. Тарновський Ян II Амор // Тернопільський Енциклопедичний Словник (ТЕС). – Тернопіль: “Збруч”, 2008. – Т. 3. П – Я. – С. 385.
17. Опалек М. На щербатім львівським бруці. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2002.
18. Оріховський С. Життя і смерть Яна Тарновського (переклад В. Литвинова) // Українські гуманісти епохи відродження. Антологія. – Т. 1. – К., 1995. – С. 254–293; <http://litopys.narod.ru/human/hum11.htm>
19. Оріховський С. Про турецьку загрозу слово друге (до польського короля Сигізмунда) // Українські гуманісти епохи відродження. Антологія. – Т. 1. – К., 1995; http://litopys.org.ua/old14_16/old14_08.htm#or1
20. С кройники Бельського речі потрібні вибрані (Острозький літописець) // Галицько-Волинський літопис; Львівський літопис; Острозький літописець. – Л.: Червона калина, 1994. – С. 202–218.
21. Тарновский (Ян из Тарнова) // Энциклопедия Брокгауза Ф.А. и Ефрона И.А. – СПб, 1902. – Т. XXXIV.
22. Хроника Литовская и Жмойтская // Полное Собрание Русских Летописей (ПСРЛ). – Москва, 1975. – Т. 32. – С. 15–127.
23. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – 2-ге вид., перероблене та розширене. – К.: Крипика, 2005.

24. Bauer J. Jak powstał staw Tarnopolski? // Głos Polski. – Tarnopol, 1933. – 29 stycznia.
25. Bogatyński W. Hetman Tarnowski 1488-1561. – Kraków, 1913.
26. Brodowski S. Żywoty hetmanów Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego. – Lw., 1850.
27. Dworzaczek W. Hetman Jan Tarnowski. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego. – Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1985.
28. Galik P. Zmarnowane zwycięstwo // Gazeta Rycerska. – 2006-05-18 // www.Onet.pl: Portal wiedzy.
29. Leniek J. Przywileje królów i właścicieli miasta Tarnopola, znajdujące się w archiwum miejskim // Rocznik kółka Naukowego Tarnopolskiego. – Tarnopol, 1892. – T. I. – S. 14–65.
30. Olejnik K. Hetman Jan Tarnowski i jego miejsce w dziejach wojskowości polskiej // Jan Tarnowski – hetman wielki koronny. – Tarnów 1999. – S. 26–33.
31. Orzechowski S. Żywot i śmierć Jana Tarnowskiego. – Sanok, 1855.
32. Płeczyński M. Obertyn 1531. – Warszawa, 1994.
33. Podhorodecki L. Sławni hetmani Rzeczypospolitej. – Warszawa, 1994.
34. Rożek M. Złoty wiek. Szkice o sztuce renesansowej // Dzieje narodu i państwa polskiego. – T. I–19. – Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1991.
35. Samczyk B. Hetman Jan Tarnowski. Bibliografia. – Tarnów, 1997.
36. Spieralski Z. Jan Tarnowski 1488–1561. – Warszawa, 1977.
37. Spieralski Z. Kampania obertyńska 1531 roku. – Warszawa, 1962.
38. Tarnowski J. Consilium rationis bellicae. – Warszawa: MON, 1987.
39. Wilczura Ł. Żołnierskie Curriculum Vitae Jana Tarnowskiego, cz. I // “Tarniny”, nr. 6 – 9–10/1998.
40. Wyczański A. Dogonić Europę czyli Polska w czasach Zygmunta I (1506–1548) // Dzieje narodu i państwa polskiego. – T. II–20. – Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1987.
41. Żygulski Z. (jun.) Hetmani Rzeczypospolitej. – Kraków, 1994.

Volodymyr Okaryns'kyj

“IOANN FROM TARNOW” – JAN AMOR TARNOWSKI (1488–1561), A COUNT, LARGE CORONA HETMAN, VOEVODE OF RUS’, FOUNDER OF CITY OF TERNOPIL, AS A RENAISSANCE MAN IN THE CONTEXT OF THE EPOCH

In the article the role of count, large corona hetman, voevode of Rus’, founder of city of Ternopil Jan Amor II Tarnowski – “Ioann from Tharnow” (1488–1561) in social and political, military, religious and cultural and art life of Ukraine and Poland of period of Renaissance

Key words: Ioann from Tharnow, Jan Amor II Tarnowski, large corona hetman, voevode of Rus’, Ternopil, Renaissance, patron of art, war-lord.